

Українська мова.

Урок № 37.

Тема: Дієслово, дієслівні форми.

Мета: розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфери спілкування; працювати з текстом, здійснювати пошук інформації в різноманітних джерелах, використовувати її в самостійно створених висловленнях різних типів, стилів і жанрів.

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів: - знання складова: учень пояснює правопис окремих словоформ; обирає нормативні варіанти вживання слів та обґрунтовує зроблений вибір; - діяльнісна складова: організовує свою діяльність (мотивує, ставить цілі, планує, прогнозує, контролює, здійснює рефлексію, коригує); організовує й планує навчальне співробітництво з учителем та однокласниками; працює в парі й набуває досвіду такої роботи; дотримується лексичної норми в усних і писемних висловленнях; уживає слова відповідно до їхніх лексичних значень; - ціннісна складова: виявляє в текстах та обґрунтовує особистісні й загальнолюдські цінності; висловлює власне розуміння цінностей; висловлює критичне ставлення до опрацьованого дидактичного матеріалу; відчуває відповідальність за власний рівень мовленнєвої культури, зокрема за додержання морфологічних норм в усному й писемному мовленні; виявляє прагнення поліпшувати власне мовлення, добирати адекватні змістові висловлення слова та фразеологізми, правильно використовуючи частини мови; усвідомлює необхідність грамотного письма як важливої характеристики особистості.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація пізнавальної діяльності учнів.

Повідомлення теми, мети, завдань уроку

III. Актуалізація опорних знань учнів

IV. Засвоєння нового матеріалу

Проведіть спостереження над поданими парами дієслів. Відзначте, чим вони відрізняються, які фонетичні явища відбуваються при словозміні.

Стелити — застилати. Допомогти — допомагати. Текти — витікати.

Фразеологічна хвилинка. Вставте пропущені дієслова в подані фразеологізми. Прокоментуйте правопис не з дієсловами. Поясніть значення цих фразеологізмів.

Не ... під собою ніг, не ... нюхати порошу, не ... лицем в болото, пташиного молока не ..., комар носа не ..., слова лежачими не ..., палець об палець не ..., ні за холодну воду не ..., ціни не ...

Відредагуйте речення

1. Вона позувала, а подруга знімала на телефон її селфі.
2. Після успішних переговорів підписано вигідну контрактну умову.
3. Безвихідних положень не існує!
4. Живіть яскраво, щоб не загубити себе в щоденній рутині.
5. Давайте поміркуємо.
6. Хочу привести приклад з літератури.

Лінгвістична майстерня

1. Коротко поясніть, яким членом речення може бути інфінітив. Запишіть приклади речень, у яких слово співати виконуватиме різну синтаксичну роль.
2. Дієслова блимає і морозить, не змінюючи форми, можуть набувати особового й безособового значення. Доведіть це, склавши словосполучення з цими дієсловами. (Блимає маяк — блимає в небі / Лютий морозить — дівчину морозить.)
3. Дієприкметник — особлива форма дієслова. Чому дієприкметник є дієслівним утворенням, а не прикметниковим? Які граматичні ознаки дієслова має дієприкметник?

Мовний інтенсив 1. Поясніть, чому закінчення в поданих парах слів пишуться по-різному: застелиш і застелеш, волочиш і волочеш, хропиш і хропеш, гуркотиш і гуркочеш, свистиш і свищеш, ростиш і ростеш. (Ці особові форми утворені від різних дієслів: застелити і заслати, волочити і волокати, хропіти і хропати, гуркотіти і гуркотати, свистіти і свистати, ростити і рости.)

2. Утворіть від наведених дієслів усі можливі форми дієприкметників і дієприслівників. Прокоментуйте їх утворення.

Розрахувати, розрахуватися, використати, використовувати, залучати, залучити, профінансувати, виконувати, виконати, здійснювати, здійснитися.

3. Визначте синтаксичну роль дієслів.

- Говорити — це теж мистецтво.
- Бійці отримали наказ наступати.
- До хати зайшли діти поколядувати.
- Лиш боротись — значить жити.

4. Поясніть різницю в значенні дієслів воджу і вожу, ладжу і лажу, каджу і кажу. Чи однаково вони вимовляються? (Ці особові форми утворені від різних дієслів.)

Увідповідніть фразеологізми, що є синонімічними.

1 давати одкоша	А носити камінь за пазухою
2 за холодною водою не братися	Б давати відсіч
3 зітерти на порошок	В й пальцем не поворухнути
4 мати зуб	Г не залишити каменя на камені

Робота з текстом

Прочитайте текст. Випишіть приклади дієслівних форм.

Як розпізнати фейк

Останнім часом слово «фейк» звучить з екранів телевізорів, з текстів ЗМІ. Що ж це? Фейками називають новини, події чи журналістські матеріали, спеціально створені для того, щоб дезінформувати. Найбільш популярні методи поширення фейків — мас-медіа та соціальні мережі. Фейкова інформація, що трапляється у ЗМІ та Інтернет-просторі, доволі різноманітна. Але вся вона використовує хоча б один маніпулятивний прийом. Усе для того, аби замаскуватися під справжні журналістські статті. Фейками називають і фотографії, зроблені у фотошопі, спеціально створені відеоролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Фейками є й створені акаунти вигаданих людей у соціальних мережах, через які розповсюджується неправдива інформація. Також фейковими можуть виявитися книги, результати досліджень, сайти, коментарі очевидців, документи тощо. Основна мета фейкових повідомлень — посіяти сумніви. Для досягнення мети в тексти додають неправдиву чи фальшиву інформацію або змішують фактичні події з перекрученими. А сам фейк вважається успішним, коли його приймають за правду та поширюють журналісти й звичайні користувачі медіа. Для перевірки інформації завжди намагайтеся знайти оригінал новини. Та найголовнішою умовою для того, щоб розпізнати фейк, є критичне ставлення до інформації, яку ви споживаєте. Намагайтеся не йняти віри якимсь повідомленням, не переконавшись у їхній правдивості остаточно. Якщо йдеться про фотофейки, то можна запросити в пошуковій системі подібні зображення інших розмірів. З обережністю варто ставитися до новини, факти яких спираються на повідомлення із соціальних мереж. Адже їх перевірити найважче. Також викликати сумніви має новина чи повідомлення, що містить сенсаційний заголовок, починається запитанням, має більше думок і суджень, ніж фактів. Отже, фейки є різними й активно поширюються через соціальні мережі та масмедіа. Але боротися з ними не варто, краще їх спростовувати чи висміювати, адже сміх є найкращою зброєю (З Інтернету).

V. Підсумок уроку

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ. 1. Повторіть теоретичні матеріали.

2. Поясніть значення запропонованих фразеологізмів. З двома на вибір складіть речення.

Топтати ряс; поставити на слизьке; правити смаленого дуба; вбитися в колодочки; прикусити язика; врізати поли; рукою подати; де й перець не росте; дати гарбуза; смалити халяви; піймати облизня.

ДІЄСЛОВО. ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ

ЗНАЧЕННЯ І ГРАМАТИЧНІ ОЗНАКИ ДІЄСЛОВА

Дієслово - це самостійна, повнозначна частина мови, що означає дію або стан як процес і виражає його у граматичних категоріях виду, стану, способу, особи, а також числа і роду. Дієслова відповідають на питання що робити? що зробити?

На відміну від прикметника, який позначає сталу, статичну ознаку, дієслово означає динамічну ознаку (дію) особи, предмета або явища: *Дружні сороки і орла заклюють (Нар. творч.). Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить (Л. Костенко).*

Поняття дії, яку називає дієслово, досить широке. Це може бути:

- конкретна фізична дія: *рубати, малювати, орати, молотити;*
- стан предмета: *сидіти, хвилюватися, хворіти;*
- становлення предмета, зміни, що відбуваються з ним: *старіти, рости, худнути, зеленіти;*
- рух і переміщення в просторі: *бігати, ходити, плавати;*
- вияв різних відношень між предметами довкілля: *межувати, належати, суперечити;*
- ставлення до кого-небудь: *шанувати, кохати, поважати;*
- діяльність органів чуття: *бачити, чути, нюхати.*

Дієслово являє собою сукупність граматичних форм, до яких належать:

- інфінітив (неозначена форма дієслова): *везти, писати, співати;*
- особові форми дієслова: *несу - несеш - несе - несемо* тощо;
- родові форми: *писав - писала - писало;*
- дієприкметник: *посіяний, пришитий;*
- дієприслівник: *написавши, маляючи;*

- безособові форми на -но,-то: *написано, намальовано, збито*. Початковою формою дієслова є інфінітив, що називає дію безвідносно до особи, числа, часу, способу її здійснення.

Розрізняють дієслівні форми незмінні (інфінітив, дієприслівник, безособові форми на -но,-то) і змінні - дієвідмінювані (особові й родові), відмінювані (дієприкметник).

Постійними граматичними ознаками дієслова, що властиві всім формам, є належність до певного виду (доконаного чи недоконаного, зворотньо-середнього), а також перехідність/неперехідність. До непостійних ознак, що властиві певним граматичним формам, належать категорії способу, часу, особи, роду, числа.

У реченні дієслово найчастіше виконує роль присудка, може виступати й іншим членом речення.

ІНФІНІТИВ ДІЄСЛОВА

Інфінітив (неозначена форма дієслова) називає дію узагальнено, безвідносно до особи, способу, числа і роду: *Спрямувати всю свідомість на хороше в людях (О. Довженко). Жити - Вітчизні служити (Нар. творч.).*

Інфінітив є початковою формою дієслова, що об'єднує навколо себе всі інші дієслівні форми. Порівняймо: *писати - пишу - писав - писав би, пиши.*

Інфінітив складається з основи і суфікса -ти, рідше -ть, після яких може виступати постфікс -ся (-сь): читати, хвилюватися. Від основи інфінітива творяться форми минулого часу, умовного способу, пасивні дієприкметники минулого часу та дієприслівники доконаного виду.

Інфінітиву властиві загальнодієслівні (постійні) граматичні категорії виду (співати - заспівати), стану (*проектувати дім - проектуватися архітекторами*) і категорія перехідності/неперехідності.

У реченні інфінітив може виступати в ролі головних і другорядних членів: *Добре говорити - значить просто добре думати вголос (Е. Ренан). Просимо вас розповісти про це докладніше. Батько приліг спочити.*

КАТЕГОРІЯ ВИДУ

Категорія виду - граматична загальнодієслівна категорія, що виражає відношення дії до дії внутрішньої межі. Дія в часі може бути необмежена й обмежена. Наприклад: дієслова *читаю, маю* називають дію, не обмежену в часі, а дієслова *прочитав, намалював* називають дію, що завершилася, тобто обмежену в часі.

В українській мові розрізняють форми недоконаного і доконаного видів.

Дієслова недоконаного виду означають дію незавершену, не обмежену в часі: пишу - писав - писатиму, мию - мив - митиму. Вони вживаються у теперішньому (слухаю, танцюєш, співаємо, з 'ясовують), минулому (питав, вчила, переписували), майбутньому (голосуватимемо, буду сіяти) часах.

Дієслова доконаного виду означають дію, завершену в минулому або яка обов'язково відбудеться в майбутньому: збудував - збудую, переписав - перепишу.

Дієслова доконаного і недоконаного виду здебільшого об'єднуються у видову пару. Традиційно члени видової пари кваліфікують як форми того самого слова, тобто вони не мають відмінності у лексичному значенні - виражають ту саму дію, але один із них передає її як незавершену, нерезультативну, а другий - як завершену, результативну.

Парновидових дієслів в українській мові порівняно небагато. Співвідносні видові форми утворюються за допомоги таких засобів:

- префіксів: креслити - накреслити, бронювати - забронювати, реєструвати - зареєструвати, робити - зробити;
- суфіксів: зменшити - зменшувати, підписати - підписувати, оподаткувати - оподатковувати, вилити - виливати, підбігти ~ підбігати, винести - виносити;
- чергуванням фонем: набрати - набирати, заплітати - заплести, скакати - скочити;
- зміною місця наголосу: викликати - викликати, нарізати - нарізати, викидати - викидати, розсипати - розсипати;
- використанням суплетивних основ дієслів: брати - взяти, ловити - піймати, говорити - сказати (слово).

В українській мові є дієслова, які не протиставляються за видовою ознакою в межах видової пари. їх називають одновидовими. Вони мають форму тільки одного виду - недоконаного (грюкати, стукати, кричати, свистіти, гриміти, вити, балакати, думати, мислити, міркувати, бігати, возити, водити) або доконаного (закричати, зашипіти, заговорити, подумати, поспівати, політати, провчителювати, відшуміти, попоходити, набігатися, нагулятися).

Крім одновидових дієслів, виділяються й двовидові, в яких та сама основа виражає одночасно значення недоконаного й доконаного виду. Це переважно дієслова, утворені від слів іншомовного походження за допомоги суфіксів -ува-, -ізува-/изува-, -ірува-/ирува-, -фікува-: атестувати, гарантувати, експортувати, вітамінізувати, електризувати, модернізувати, плісирувати, кінофікувати, кодифікувати, радіофікувати.

Значення недоконаного та доконаного виду у двовидових дієслів встановлюється з контексту: Міністерство освіти і науки атестує університети (недоконаний вид). - *Міністерство освіти і науки потім атестує університети* (доконаний вид).